

OPPONENSI VÉLEMÉNY

Fehér Helga: Kína fejlődésének hatása a fekete-afrikai országok árukereskedelmének specializációjára

című doktori értekezéséről

Fehér Helga doktori disszertációjának témaválasztása jól körülhatárolt és fontos kérdéskör a nemzetközi gazdaságban mind elméleti mind gyakorlati szempontból. A világgazdasági szerkezet jelentős átalakuláson megy keresztül a globális értéklánc elemeit és ezek kapcsolatait illetően, csakúgy, mint a résztvevők súlya, pozíciói tekintetében. Ebben a kérdéskörben izgalmas téma mind Kína funkciója, helyzete – ami az utóbbi időszak egyik népszerű témája –, mind pedig Fekete-Afrika – ami pedig főként a rendszerváltás időszakáig volt sokat tárgyalt terület, főként a fejlődésgazdaságtan egyes iskoláiban. Kína és Fekete-Afrika összekapcsolása különösen érdekes és fontos, hiszen egyfelől nem „sláger-témája” a nemzetközi gazdasági irodalomnak, másfelől lehetőséget ad mindkét térség, Kína és Fekete-Afrika globális mozgásának újszerű megközelítésére. A téma indoklása megfelelő.

A jelölt többoldalú elemzésre vállalkozott dolgozatában: történeti-társadalmi áttekintést kapcsol össze statisztikai-ökonometriai elemzéssel. Céljait, hipotéziseit világosan fogalmazza meg, elsősorban arra koncentrálva, hogy mi az oka a kínai-fekete-afrikai kereskedelmi kapcsolatok bővülésének és milyen pontokon mutatható meg ez a kapcsolat. Arra a kérdésre azonban, hogy a kínai növekedésben van-e számottevő szerepe a fekete-afrikai viszonyoknak, nem a kereskedelmi kapcsolatok, hanem Kína gazdaságának belső technológiai mátrix-elemzése adna választ: azaz az afrikai import miként gyűrűzik végig a kínai gazdaságon, mely pontokon milyen hatással járul hozzá a hozzáadott érték növekedéshez. Az mindenképpen helyes cél, hogy a jelölt nem egységes területként kívánja kezelni Fekete-Afrikát, hanem ki szeretné mutatni belső differenciáltságát.

A hipotézisek esetében nagyon jó, hogy koncentráltan, néhány jól körülhatárolt pontban foglalta össze a szerző előzetes tudományos feltételezéseit. Ugyanakkor a 3. pont megfogalmazása nem pontos: az, hogy *érdemes-e* a fekete-afrikai országoknak Kínába exportálniuk, nem hipotézis, főként, hogy az ennek magyarázatául adott klaszterelemzés nem

is erre ad választ. A 4. pont is zavaros: a Kínába való export nem közvetlenül függ össze Kína *külpia* teljesítményével, főként nem a kereskedelmi mérleg miatt (?).

A dolgozat számos erényt mutat. Mindenekelőtt igen nagy mennyiségű és érdemi irodalmi alapra valamint adatbázisra épül. Ezek az információk jól szerkesztve, logikusan kerülnek feldolgozásra. A szerző számításai és főként többféle számítási megközelítés összehasonlítása és összekapcsolása valóban nívó, hozzáadott értéke Fehér Helga munkájának. A módszertani háttér világos és jól alkalmazott, az eredmények érdemben hozzájárulnak a Kína-Fekete-Afrika kutatáshoz.

Az olvasó opponens számára az egyik feltűnő probléma ugyanakkor a dolgozat *arányossága*. A címben megjelölt Kína-Fekete-Afrika kapcsolat történeti és leíró vonatkozásban csupán 7+11 oldalt tesz ki, míg Kína általános gazdasági-társadalmi és történeti bemutatása 60 oldal. A másik folyamatosan visszatérő kérdés a problémafelvetés és a feldolgozás *relevanciája*. Sejthető és érezhető a vizsgálat fontossága, de nem meggyőző annak bizonyítása, hogy ez a kapcsolat tényleg számít. Az kiderül, hogy Fekete-Afrika számára a fő export partner Kína lett (96. old.), és ennek a kapcsolatnak a bővülése a világon a legdinamikusabb – de ez a dinamika adódhat nagyrészt a rendkívül alacsony kezdeti bázisértékből, és nem tudunk meg semmit, még „kontroll”-csoportként vagy viszonyítási pontként sem a hagyományosan fontos európai kapcsolatokról. Kína számára ugyanakkor a fekete-afrikai export a teljes érték kevesebb, mint 3%-a, az import nem éri el az 5%-ot. A nagyság persze önmagában nem meghatározó, hiszen az a néhány százalék lehet olyan, mint az élő szervezet számára a nyomelemek: mikrogrammnyi szükséges csak, de az létfeltétel. Lehet ez a néhány százalék nélkülözhetetlen ásványi anyag vagy ritka fém, de ez megint nem csupán az importból, hanem Kína belső termelési szerkezetéből derülne ki. Mindez azért fontos, mert folyamatosan el kellett gondolkodnom: mi is a kutatás valódi témája: Kína fejlődését szeretné vizsgálni a jelölt, illetve ebben Fekete-Afrika szerepét vagy Fekete-Afrika kitörési lehetőségeit a kínai dinamikára alapozva? A szerző beszámolója és érdeklődése a Fekete-Afrika kutatáshoz köti a disszertációt, csakúgy, mint az empirikus elemzések. Akkor viszont nem érthető a hosszú és részletes Kína elemzés, és hiányzik Fekete-Afrika mélyebb megértése. Ha Kína a szemléleti központ, akkor viszont Fekete-Afrika hatásához Kína újratermelésének belső technológiai összefüggéseit kellene jobban ismerni. Ha maga a kapcsolat az érdekes kizárólag, amire akár következtetni is lehet, akkor a disszertáció végigvitelének fő problémája az, hogy a rengeteg összegyűjtött információ végül is fókuszátlan marad: önmagukért valók a történeti, társadalmi, WTO stb. részek, ahelyett, hogy *szinte kizárólag* a Fekete-Afrika és Kína

kapcsolatának története, társadalmi viszonyai, nemzetközi szerződési tükre stb. kerülne terítékre. Az áttekintő részben alig néhány helyen találtam egy-egy mondatot (!) a fekete-afrikai szempontból:

- a WTO részben a Kína-Afrika együttműködési fórum (54. o.)
- A társadalmi részben a kínai migráció Fekete-Afrikába (62.o.)
- a segélyezés fejezetben, bár kevés a konkrét Fekete-Afrika elemzés
- a kereskedelmi kapcsolat részben egyetlen mondatot (89. o.)

Azt hiszem, a szerzőnek végül is nem sikerült eldöntenie, hogy melyik oldalról ragadja meg a témát. Néhány konkrét megjegyzés a szöveg alapján:

A történeti részt, ahogy fentebb írtam, kicsit öncélúnak tartom, de jó közelítés, hogy a jelölt a modellt keresi, nem pusztán az eseményeket vagy a számokat. A kínai modell esetében azonban az egész nem érthető a maoizmus központi filozófiája nélkül – „a falu bekeríti a várost” –, amely a sztálini modellel szemben alapvetően más utat járt be azzal, hogy a munkásság helyett a parasztságot jelölte meg a társadalmi reform alapjául. Kár, hogy ez teljesen kimaradt a dolgozatból, és ezért kerülhetett olyan megjegyzés a 22. lábjegyzetbe, hogy csupán „hangzatos jelszavak” voltak a maoizmusban.

A WTO-val foglalkozó rész, fontos, és jól felépített, annak ellenére, hogy kevés elemzés van, ami a kínai-afrikai kereskedelem nemzetközi jogi rendszerét, működését magyarázná. Az importkorlátozás „adminisztratív” eszközeiről szóló mondatok túl általánosak, részletesebben ki lehetne bontani a mélységi ipar- és piacvédelem eszközrendszerét (54.o.)

A társadalmi rész nagy előnye, hogy feszes, lényegében csak a gazdasági aktivitás társadalmi vonatkozásaival foglalkozik, így nem csúszik szét. Feltűnő ugyanakkor, hogy a történeti-társadalmi kereteket magyarázó rész befejeződik a WTO csatlakozással és szervezeti ügyekkel 2000 környékén, és nincs részletes elemzés az elmúlt évtizedről, főként a 2008-cal kezdődött válság hatásairól!

A Kína-Fekete-Afrika kapcsolatának külön részben való tárgyalása lehetőséget adna arra, hogy minden fenti kérdéskörnek a két ország kapcsolatára vonatkozó bemutatása itt kapjon helyet – azonban nincsenek végigvezetve az első részben tárgyalt témák. A 94. oldalon azzal érvel a szerző, hogy Kína növekedése indukálja a kereskedelem bővülését, holott ez az állítás éppen a hipotézisek között szerepel, és a dolgozatban eddig nem is került bizonyításra. Arról írni máshol, hogy Kínának és Fekete-Afrikának „közös történelme” van, kicsit túlzásnak tűnik

a kapcsolat mélysége és intenzitása tekintetében (102.o.). A két ország kapcsolatának történetében is túl nagy súlyt kap a régi kor, az utóbbi ötven év viszont korántsem szerepel ilyen részletességgel. Jók ugyanakkor a konkrétumok, és az, hogy a kapcsolat nemcsak makroadatokban szerepel, hanem a fő vállalatokat és ágazati területeket is megmutatja a szerző. Az érdekvérvényesítési részben nincs sok konkrétum.

Az empirikus rész nagyívű, hatalmas munka van benne. Az érdemeit említettem, hadd soroljak fel néhány javító szándékú észrevételt.

Alapvető probléma van a fogalmi meghatározással, és ez a bizonytalanság végigvonul a dolgozaton. Felváltva beszél a szerző versenyképességről, világpiaci versenyképességről és külkereskedelmi versenyképességről, egyiket sem definiálva, pedig ezek közel sem azonosak, nem beszélve arról, hogy a külkereskedelemben való versenyzés amúgy is problémás megfogalmazás. Kérdés, hogy az RCA, a komparatív előnyök megnyilvánulása utal-e versenyképességre, és ha igen, milyen értelemben.

A szerző a nemzetközi munkamegosztást az országok közötti eltérő feltételekkel és komparatív költségekkel magyarázza (127. o.), ami igaz, de ez csak egy megközelítése a mára nagyon széleskörű nemzetközi gazdaságtannak.

A dolgozat az RCA adatainak statikusságát azzal igyekszik dinamizálni, hogy 2001 mellett 2011-es számítást is végez és az elmozdulást alapján értelmezi a változásokat. A dinamizálás mindenképpen támogatandó cél, de nagyon veszélyes az itt folytatott módon következtetéseket levonni, ugyanis dinamika akkor lenne, ha a két időpont közötti teljes időtávot elemezte volna, vagyis a *tendencia* tényleg látható lenne. A fenti két időpont nem más, mint két, egyenként statikus adat egymás mellé tétele, két *pillanat* összevetése (pedig az egyiktől a másikhoz biztos nem lineárisan jutottunk el).

131. o.: Abból, hogy a mért RCA adat hasonló, nem következtethető, hogy „a specializáció mintája azonos”. Ugyanis ugyanaz az export egészen mást jelent két különböző ország esetében, annak fogyasztási és termelési szerkezetében betöltött *funkciója* alapján.

Nagyon fontos, hogy a komplementer RCA adatok arra utalnak, hogy a két ország között kereskedelmi *lehetőségek* vannak csak (135. o.), ugyanakkor a szerző csúszkál, és sokszor ténylegesen bővülő forgalomról beszél ennek alapján (pl. 137.o.).

Gyakran elhangzik stratégiai következtetésként, hogy Fekete-Afrikának ott kellene növelnie exportját, ahol Kína gyengébben teljesít (pl. 138.o.). Valóban ez egy lehetőség, de talán nem lehet ennyire rövidre zárni: nem derül ki ugyanis, hogy tényleg Kína-e a fő konkurrens

Fekete-Afrika számára, és ahol Kína gyengébben teljesít, ott kik a többi szereplők, milyen erőviszonyok vannak?

A megfogalmazásokkal a továbbiakban is óvatosabban kell bánni. Például a 142. oldal 2. következtetése szerint Kínának kellene textilipari termékeivel Afrika felé fordulnia, ami valószínűleg igaz, de ez nem következik abból, hogy csupán azért, mert versenyképesebb. A legegyszerűbb komparatív előnyök is éppen arról szólnak, hogy önmagában a termelékenységi előny (több termékben lévő, de különböző nagyságú előny) nem jelenti azt, hogy minden ágazatban szakosodni kelljen. Máshol: „Kína látványosan bővülő nyersanyagigénye észrevehetően növelte a fekete-afrikai országok versenyképességét a kitermelő szektorban.” (143.o.). Nos, önmagában a nyersanyagigény legfeljebb az export mennyiségének növelését idézte elő, közvetlenül a versenyképesség javulására nem tudunk következtetést levonni.

A klaszter elemzés területén sokat segítené, ha az egyes klaszterek a számok helyett jellemző nevet kapnának: hiszen éppen valamilyen közös tulajdonság miatt kerülnek egy csoportba. Itt is rendkívül pontatlan az a megállapítás, hogy a 4. klaszter országai „jól körülhatárolható” csoportot alkotnak, többnyire „egymás szomszédai” (158.o.). A vastagon szedett megállapítás – az árukereskedelem és a földrajzi elhelyezkedés összefüggése – is igaz, de ez a megállapítás így banális.

Érdemes volna a következtetéseket, téziseket pontosabban megfogalmazni! Az első tézis megállapítása ugyanaz, mint maga a hipotézis: itt nem igazolt és a dolgozat sem szól annak bizonyításáról, hogy Kína a nyersanyag-intenzív fejlődési periódusban van. Pontatlan is: a tézis általában a kínai import növekedéséről beszél, a kifejtés a fekete-afrikai relációt taglalja. A második tézis kapcsán a jelölt részletesen beszél a komparatív előnyökről és az RCA mérésekről, holott sem a hipotézis, sem a tézis nem erről szól: a kínai modell változásának és az import felfutásának *időbeli egybeesését* akarta bizonyítani. A 4. tézisben nem lehet azt állítani, hogy Fekete-Afrika specializációja Kína gyengeségei alapján történt, hiszen egy külgazdasági kapcsolatrendszer sok reláció továbbá belső politikai-gazdasági viszonyok függvénye.

A formai vonatkozásokat tekintve a dolgozat jól tagolt, áttekinthető, logikusan felépített, a lábjegyzetek jól kezeltek. Az irodalomjegyzék ugyanakkor nem egyezik meg a hivatkozásokkal, utóbbi jóval szűkebb, pedig számos helyen, főleg adatokra vonatkozó megállapítások területén jóval több belső hivatkozásra volna szükség. Pontatlan az irodalomjegyzék is az oldalszámok hiányossága tekintetében. A 122. oldal első bekezdése

ismétlése a 102. oldalnak, és ez a rész nem a 2. mellékletben van, ahogy a szöveg utal rá. Számos helyesírási hiba is nehezebbé teszi az olvasást (bár ebben jelentős javulást ért el a szerző a munkahelyi vita óta), például a nem csak – nemcsak, amely-ami használatában, más kifejezésekben (például revíziózás, 144. o., a markáns jelző töménytelen mennyiségű használata). Sajnos gépelési hiba van még magában a címben is...

A munkahelyi vitában elhangzott javaslatok tekintetében jelentős javulást sikerült elérni a működőtőke áramlás, főleg export elemzésében, a szöveg olvashatósága, a táblázatok kezelése és a stilisztika tekintetében. Ugyanakkor a kritikaiság hiánya, az irodalom kezelésének hiányosságai, a magától értetődő megállapítások továbbra is problémát okoznak, akárcsak az, hogy nagyon hiányzik a disszertáció tudományos megállapításaihoz az európai gazdasági kapcsolatok „kontroll”-összehasonlítása. A meglehetősen sok, a témában született saját publikációk között több egyáltalán nem a témához kapcsolódik – például a magyar-európai uniós kereskedelmi kapcsolatok.

A fenti, viszonylag hosszan és részletesen kifejtett megállapításommal alapvetően az a célom, hogy segítsen a szerzőt abban, hogy a témában hasznos publikációkat készíthessen, és a téma megbízható szakértőjévé váljék. A disszertáció erényei és eredményei dominálják a kritikai észrevételeket, és meggyőzően bizonyítják, hogy Fehér Helga elsajátította és alkalmazni tudja a PhD szintű kutatási képességeket. Mindezek alapján javasolom Fehér Helga disszertációjának

cum laude minősítéssel való elfogadását.

Budapest, 2014. május 12.

Dr. Gáspár Tamás, CSc

tudományos főmunkatárs
Budapesti Gazdasági Főiskola
Kutatóközpont
Világgazdaság és Nemzetközi Kereskedelem tanszék